

Na
ŠTA
mislimo
KADA
kažemo

**AKTIVIZAM POZNATIH U
VREME EKONOMIJE PAŽNJE:
SLUČAJ SRBIJE**

FILIP BALUNOVIĆ

Na šta mislimo kada kažemo...

**Aktivizam poznatih u vreme ekonomije pažnje:
slučaj Srbije**

Beograd, 2022.

EDICIJA TRG

Urednici edicije:

Srđan Prodanović, Ivica Mladenović i Jelena Vasiljević

Naslov:

Na šta mislimo kada kažemo...
Aktivizam poznatih u vreme ekonomije pažnje: slučaj Srbije

Autor:

Filip Balunović

Izdavač:

Institut za filozofiju i društvenu teoriju
Univerzitet u Beogradu

Dizajn korica:

Nikola Stevanović

Prelom:

Sonja Nikolić, Tijana Baltić

Mesto i godina izdanja:

Beograd, 2022

ISBN:

978-86-82324-03-4

Štampa:

Sajnos

Tiraž:

100 primeraka

**INSTITUT
ZA FILOZOFIJU
I DRUŠTVENU
TEORIJU**

**FONDACIJA ZA
OTVORENO DRUŠTVO**
SRBIA

Ova publikacija je nastala u okviru projekta "Program stipendija Fondacije za otvoreno društvo" koji realizuje Institut za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu, uz podršku Fondacije za otvoreno društvo. Stavovi izrečeni u tekstu predstavljaju stavove autora.

SADRŽAJ:

Presek stanja: Gde smo sada?.....	1
Vizije stanja: Gde treba da stignemo.....	5
Preporuka: Šta je potrebno uraditi i kako?.....	9

Na šta mislimo kada kažemo...

Aktivizam poznatih u vreme ekonomije pažnje: slučaj Srbije

Presek stanja: Gde smo sada?

Od 2012. godine kada je došlo do poslednje promene vlasti u Srbiji, politički i društveni, ali i javni život uopšte doživeo je značajne promene. Kao rezultat rastućeg trenda autitarizacije, po ugledu na još neke zemlje u okruženju, Srbija je postala zemlja sa jednom dominantnom partijom – Srpskom naprednom strankom (SNS). Sa druge strane, satelitske partije koje učestvuju u vlasti izgubile su na suštinskom značaju kada je u pitanju određivanje političkih smernica države – dok su se opozicione partije fragmentisale do mere da niti jedna od njih pojedinačno ne može prići ni blizu izbornih rezultata koje u poslednjih desetak godina ostvaruje SNS. Sveukupna slika govori u

prilog tezi o dubokoj krizi demokratije (Mujanović 2018), koja nije specifična samo za Srbiju – ali koja u odnosu na zemlje u okruženju ima dodatni problem odsustva političkog potencijala za skoriju smenu vlasti putem izbora. Ako se tome doda još i tolerisanje semi-autoritarnog ili (već) autoritarnog poretka u Srbiji od strane Evropske Unije (Radeljić 2019; u: Džankić, Keil i Kmezić (ur.) 2019), onda se situacija u ovoj državi može opisati kao zabrinjavajuća.

Ne prihvatajući *status quo* sa jedne strane, ali ni odsustvo mogućnosti za promenu vlasti usled slabe i podeljene opozicije sa druge – brojni društveni pokreti nikli su u poslednjoj deceniji kao reakcija na sveopšte političko beznade. Teme oko kojih su se okupljale aktivističke grupe bile su brojne: od municipalizma, do zelenih politika i obrazovanja, pa sve do anti-autoritarnih mobilizacija (Štiks i Stojakovic 2021; Balunović 2021; Pudar Draško, Vasiljević i Fiket 2019). Zajednički problem sa kojim su se suočavali svi – bez obzira na svrhu i način aktivističkog organizovanja, bile su medijske blokade koje su se pokazale gotovo neprobojnim čak i za opozicione političke partije. U takvim uslovima, direktne akcije, ma koliko masovne ili malobrojne bile, imale su u startu jedan defekt, a to je nemogućnost privlačenja pažnje i vidljivosti kod šireg auditorijuma. Uz to, tabloidna štampa koja je u Srbiji aktivnija i moćnija nego u zemljama u okruženju, pobrinula se za to da, s vremena na vreme, pokreti i njihovi istaknutiji članovi/ce dobiju malo medijske pažnje i to kroz smeštanje njihovih akcija i njih samih u kontekst “soroševaca” ili “stranih plaćenika”.

Društveni pokreti, kao i opozicioni akteri suočavaju se sa novim izazovima, u istorijskoj epohi koja se značajnije razlikuje od devedesetih nego što se današnji modus vladanja razlikuje od onog Miloševićevog. Opšta društvena i politička klima koju je stvorio ovaj političar sa ozbiljnim izrazom lica, bez smisla za humor i ogromnom nelagodom

kojom zrači kad god ga se stavi u neku situaciju u kojoj mora da glumi opuštenost i da igra "cool", ipak, nije svodiva samo na medijsku blokadu, kao u Miloševićevo vreme. Njena još bitnija karakteristika je "kraj diskursa", u smislu kraja mogućnosti javne debate kao preduslova za struktuisanu kognitivnu celinu koja nastaje iz artikulišuće prakse (Laclau i Mouffe 1985, 105). Stvaranjem kakofonije glasova kojom vlast nema za cilj da svoje birače u nešto ubedi – već da one koji ne bi glasali za njih što više udalji od političkog prostora (pa samim tim i opozicije), vlast je stvorila uslove u kojima protivnici vlasti imaju većih problema nego ikad ranije da privuku pažnju.

Svakako, karakter vlasti u Srbiji nije jedini odgovoran za to što društveni pokreti imaju teškoća sa privlačenjem pažnje. Druga i treća decenija 21. veka sa sobom nose tehnološke i druge izazove sa kojima akteri devedesetih godina nisu morali da se nose. Društvene mreže, "botovi", lažne vesti na internetu i sveopšta poplava informacija koje niko ne filtrira niti ograničava – svakako daju svoj doprinos težini borbe koju oni u manje povlašćenom položaju vode za malo pažnje. Na psihološkom nivou, u situaciji u kojoj svaki budni momenat postaje vreme u kom zarađujemo, pri čemu čak i svoje slobodno vreme podređujemo numeričkoj evaluaciji preko lajkova na Facebook-u i Instagramu, gde konstantno proveravamo svoj performans – baš kao što to činimo na berzi proveravajući razvoj ličnog brenda, vreme postaje ekonomski resurs i ne možemo ga više neopravdano trošiti ni na šta (Odell, Jenny 2019, 15). Sa jedne strane pažnja je rasuta, sa druge raste pritisak da se ona pokloni velikom broju onih koji je "žanju". Baš kao što gubimo nekomercijalne prostore, mi vidimo svo naše vreme i aktivnosti kao potencijalno komercijalne (ibid, 16).

U takvim uslovima, kao jedan od načina na koji su neki društveni pokreti u Srbiji pokušali da se izbore sa deficitom

pažnje šire javnosti ili negativnom pažnjom kojom su ih ponekad izlagali tabloidi, pojavilo se i angažovanje poznatih ličnosti koje bi govorile na protestima ili na druge načine podržavale aktivnosti tih pokreta. Ovo nije jedinstven slučaj, niti u Srbiji niti u borbi na političkom i društvenom planu globalno. Istorijat angažmana poznatih u protesnim i društvenim pokretima u Srbiji – od anti-ratnog pokreta preko Otpora prilično je bogat. Sa druge strane, globalno gledajući, politički i društveni akteri širom sveta u doba ekonomije pažnje deluju unutar jasne logike: gotovo svi mediji “zarobljeni” su reklamama koje su dizajnirane na visko sufisticirani način da bi privukli pažnju čitalaca/gledalaca ili slušalaca (Martin 2017). I dok komercijalni ili etablirani politički akteri imaju finansijske mogućnosti da unajme tim profesionalaca – od psihologa do marketinških stručnjaka, aktivističke grupe uglavnom su bez resursa i nalaze se u znatno nepovoljnijem položaju. Zbog toga je “aktivizam poznatih” (eng: celebrity activism) (Farell 2021) često ključan za privlačenje pažnje od strane aktivistički kolektiva. Iako se pokazao kao jedan od najučinkovitijih prečica ka privlačenju pažnje – makar i kratkoročno, aktivizam poznatih ipak sa sobom nosi određene zamke. Jedna od njih je, primera radi, simplifikacija ili banalizacija diskursa, političke poruke ili čitave aktivističke agende. Druga je potpuno oslanjanje na poznate ličnosti i nadoknađivanje organizacionih nedostataka harizmom poznatih. Kako je do sada u Srbiji nedostajalo systemske analize aktivizma poznatih, mi zapravo ne znamo da li je i kakav angažman poznatih produktivan. Analizom tri pokreta u poslednjih pet godina u Srbiji – “1 od 5 miliona”, “Protiv diktature” i Ekološkog pokreta, autor je nastojao da utvrdi okolnosti pod kojim privlačenje pažnje uz pomoć poznatih ima pozitivan efekat za sveukupni aktivistički angažman.

Vizije stanja: Gde treba da stignemo

Kada je reč o fenomenu aktivizma poznatih uopšteno govoreći, on se vezuje za situacije u kojima poznate ličnosti:

1.uzimaju direktno učešće u društvenim pokretima, njihovim protesnim i drugim aktivnostima

2.javno podržavaju određeni pokret i njegove aktivnosti bez direktnog učešća u organizaciji protesnih i drugih aktivnosti ali uz implicitni uticaj na percepciju kolektivnog identiteta tog pokreta.

3.Podržavaju pokret i učestvuju kao govornici na skupovima, ali ne učestvuju u ostalim svakodnevnim aktivnostima (više od podrške – manje od učešća)

Pojedini autori u angažmanu poznatih, pre svega u smislu tačaka dva i tri, vide naznake depolitizacije pitanja od javnog značaja jer su poruke koje odašilju poznate ličnosti često obojene ličnom i emotivnom dramatzacijom. Prema ovom tumačenju, era aktivizma poznatih sa sobom nosi opasnost od simulacije društvenog angažmana – umesto njegovog ohrabrivanja i podsticanja (Rey 2020, 758). To znači da angažman poznatih ličnosti može biti viđen i kao neadekvatna zamena za širi društveni angažman i odvesti u „post-politiku“ koja „napušta stare ideološke podele i počinje se baviti pitanjima za koja veruje da u obzir uzimaju stvarne potrebe ljudi i njihove zahteve (Žižek 2000, 198).

Navedenim manama strategije uključivanja poznatih u aktivističke poduhvate može se pridodati i to što se diskurs koji plasiraju poznati ponekad samo delimičnog podudara sa agendom pokreta u čije se ime govori ili može od nje i potpuno da odudara (Tufekci *ibid.*). Takođe, čak i da se diskursi podudaraju, može doći do vulgarizuje ili simplifikuje. Ipak, u svetlu savremenih društvenih pokreta

u Srbiji - na primer anti-ratnog pokreta koji je na prostoru bivše Jugoslavije bio značajan, angažman glumaca ili muzičara protiv rata može se sagledavati u potpuno drukčijem svetlu. U tom slučaju, nije bila samo reč o nekom „salonskom“ angažmanu ili simulaciji domino-efekta šire društvene angažovanosti. Naprotiv, reč je bila o autentičnom povezivanju poznatih sa širim pokretom i stvaranja socijalnih mreža na samom terenu - umesto ulaska u pokret kroz mreže poznanstava koje su u dobroj meri dislocirane od terena (Brockington 2015, 395-396). Logika kojom bi angažman poznatih u društvenim pokretima mogao još dodatno da se brani, jeste to da je u savremenom svetu u kom vlada „inflacija poznatih“ (Huijser i Tay 2011, 119; u: Tsaliki, Frangonikolopoulos i Huliaras (ur.) 2012) - možda dobro imati neke od njih i na strani društvenog angažmana¹.

Pitanje karaktera tog angažmana razmatrao sam kroz analizu tri pokreta, dva protesna i jednog društvenog, koji su u Srbiji nastali u poslednjih pet godina. Na osnovu te analize, jasno je da politički i društveni angažman poznatih u Srbiji predstavlja važan, ako ne i neizostavan faktor bez kog će svaki društveni ili politički poduhvat koji za cilj ima društvenu ili političku promenu - biti teži. Na osnovu iskustva pokreta „Protiv diktature“ koji su oformili studenti posle predsedničkih izbora 2017. godine, pokazalo se da početni mobilizacijski potencijal ne može opstati bez rada na učvršćivanju organizacionih kapaciteta sa jedne i podrške ili aktivnog učešća poznatih ličnosti sa druge strane. Pokreti „1 od 5 miliona“ i ekološki pokret, sa druge strane, koristili su poznate ličnosti u svojim aktivnostima, na različite načine. U poređnom analizom ova dva pokreta, pokazalo se da optimalan scenario za

¹ Vidi više o angažmanu kao terminu u Nikolic 2017.
<http://rifdt.institfdt.bg.ac.rs/handle/123456789/2020>

sinergiju angažmana poznatih ličnosti i društvenog aktivizma zavisi od stepena organizacije pokreta, kao i funkcije koja je poznatima dodeljena unutar organizacije.

Pokret	Uloga poznatih	Uticaj poznatih na diskurs pokreta	Ishod
„Protiv diktature“	Nepostojeća	nepostojeći	Početni entuzijazam, bez uspeha i nestanak pokreta
„1 od 5 miliona“	(pre)dominantna	Presudan, kratkoročno pozitivan	Kratkoročni uspeh pa nestanak pokreta
Ekološki pokret	Dozirana i značajna	Podržavajući, dugoročno pozitivan	Ostanak i ulazak u institucije

Iskustvo ova tri pokreta, ali i drugih koji su delovali u poslednjih trideset godina, navodi nas na preporuku da je u današnjoj Srbiji angažman poznatih ličnosti na strani progresivnih društvenih i političkih aktera važan iz još jednog razloga. Taj razlog ne tiče se toliko globalnih kretanja unutar logike ekonomije pažnje, koliko specifične dinamike srpske političke scene u kojoj su desni akteri, od Miloševića do danas, imali uvek uz sebe „svoje poznate ličnosti“ putem kojih su dolazili do kredibiliteta kod „širih

narodnih masa". Čak, razmirice pa i sukobi između poznatih „iz suprotnih tabora“, mogu u određenim situacijama, čak i produbiti – pre nego banalizovati ili vulgarizovati određenu društvenu ili političku problematiku. U izvesnom smislu, simboličko, koje igra veoma važnu ulogu u politici jer je u tesnoj je sprezi sa emotivnim, postaje mnogo jače i slikovitije kada ga kreiraju, primera radi umetnici. Čak i samim prisustvom, poznati mogu bez da nešto kažu ili urade, poslati simboličku poruku koja može nadjačati ono racionalno ili puko ideološko. To što su se devedesetih godina, Rade Šerbedžija i Svetlana Ražnatavić bili na suprotnim stranama, sažetije i često snažnije govori o karakteru ratno-huškačke sa jedne i anti-ratne klime u Srbiji ili šire, u Jugoslaviji, sa druge strane. Danas je situacija malo drugačija ali se, na primer, u vreme kada je delovao pokret „1 od 5 miliona“, često poklanjala dodatna pažnja činjenici da su neka od najvećih imena srpskog i jugoslovenskog glumišta bila na suprotnim stranama, kao podržavaoci ili protivnici (još uvek) aktuelne vlasti. Nikola Kojo, kao jedan od najistaknutijih podržavaoca protestnog pokreta protiv vlasti, čak je upućivao i javnu kritiku Mikiju Manojloviću ili Lazi Ristovskom, koji su i tada, kao i danas, bili bliski vladajućoj garnituri.

Na kraju, angažovane poznate ličnosti u javnom prostoru su važne i zbog toga što mogu popularizovati ne samo neki pokret, već i čitave teme, kao što je to bio slučaj sa ekologijom. Specifičnost ekološkog pokreta u Srbiji i njegove veze sa poznatim ličnostima – u odnosu na druge pokrete koji su nastajali protiveći se vladajućoj partiji ili njenom lideru, je upravo to što on počiva na jednom svetskom trendu angažovanja poznatih oko ekoloških pitanja. Kao i u ostatku sveta, u Srbiji je ova tema postajala značajna postepeno, a važnu ulogu odigrale su i poznate ličnosti. Imajući u vidu da su u ovom polju poznati postali i jako dobro obavešteni i vanredno

aktivni u aktivističkim poduhvatima na terenu, aktivisti bi morali biti svesni toga da njihova uloga ne završava sa popularizacijom ove teme u javnosti, već i da je od velikog značaja za buduće kreiranje zelenih politika.

Preporuka: Šta je potrebno uraditi i kako?

Pokazalo se da je u Srbiji, koja je deo globalnih tokova uslovljenih ekonomijom pažnje ali koja ima i svoje specifičnosti kao što su medijska blokada i sistemska proizvodnja šumova i namernog zaglušivanja javnog prostora, uloga poznatih u aktivističkim poduhvatima iznimno važna, ako ne i neophodna. Kako se završavaju aktivističke „avanture“ koje nemaju niti organizaciju niti poznate i prepoznatljive ličnosti najbolje smo videli na primeru pokreta „Protiv diktature“. Sa druge strane, poznati ne mogu zameniti ili na srednji i duži rok zamaskirati eventualne organizacione limite pokreta. Na primeru pokreta „1 od 5 miliona“, kog su nosile poznate ličnosti poput glumca Branislava Trifunovića, videli smo da uloga poznatih ne bi trebalo da bude u tom smislu centralna. Da bi se dostigao optimalan i svrsishodan angažman poznatih ličnosti u aktivističkim kolektivima, oni moraju imati solidan oslonac u svom članstvu, dobroj organizaciji i stabilnoj strukturi. Kako bi se izbegao scenario da se povlačenjem jednog ili nekolicine poznatih ljudi uruši čitav pokret (kao što je to bio slučaj sa „1 od 5 miliona“, poznatima se mora nameniti jasno definisana funkcija podržavaoca, saboraca ili popularizatora, ali ne nosilaca pokretnih aktivnosti.

Ekološki pokret stoga se pokazao najstabilnijim, uprkos unutrašnjim trvenjima od kojih su neka čak izlazila i u javnost. Što se tiče uloge poznatih, na primeru tog pokreta možemo videti kakva je uloga poznatih optimalna i koji su preduslovi za to da se njihov angažman oceni korisnim.

Ekološki pokret, naime, nastaje kao rezultat udruživanja brojnih ekoloških organizacija širom zemlje, a jedna od glavnih tačaka preseka – ali i neke vrste neposrednog povoda za ukрупnjavanje ekološke “scene” jeste najavljen dolazak kompanije “Rio Tinto” i potencijalna ekološka opasnost koja bi mogla pratiti (najavljenu) eksploataciju litijuma u dolini reke Jadar, u okolini Loznice. Za razliku od pokreta „1 od 5 miliona“, ovaj pokret nastajao je i rastao postepeno (Petrovic 2020), od borbi protiv malih hidro-elektrana na Staroj planini do najvećeg protesta protiv Rio Tinta u Beogradu u septembru 2021. godine koji je nosio naziv “Ekološki ustanak” – preko masovnih protesta protiv izmena zakona o eksproprijaciji (i zakona o referendumu pored toga) u novembru i decembru 2021. godine. Zbog toga je ekološki pokret, već dostigao zavidan stepen organizacije u smislu aktivnosti između dva protesna skupa i možemo ga proglasiti društvenim, a ne protesnim pokretom. Posledično, poznate ličnosti poput glumice Svetlane Bojković mogle su, na temelju solidne organizacione (infra)strukture i mreže poznanstava i (već) delegiranih zadataka i uloga, dodati tom pokretu ono što mu je bilo neophodno kako bi „zahvatio“ što širi deo javnog prostora. Takođe, poznate ličnosti su u ovom slučaju, u skladu sa svojom obaveštenošću i znanjem, mogle još i dodatno produbiti problematiku, povezujući je sa širim političko-ekonomskim pitanjima, poput problematizacije profita kao ideje vodilje aktivnosti koje ugrožavaju prirodu, život i zdravlje ljudi.

Uz to, ovde je reč o autentičnom povezivanju poznatih sa širim pokretom i stvaranju socijalnih mreža na samom terenu, pre nego ulazak u pokret kroz mreže poznanstava koje su, kako je to ocenio Brockington, „u dobroj meri dislocirane od terena“. Ako je reč o načinu na koji bi poznate ličnosti trebalo da pridružuju svoj angažman aktivističkim grupama, onda je ovo

model koji osnovnoj funkciji poznatih – a to je privlačenje dodatne pažnje, pridodaje još i poverenje i kredibilitet koji poznati grade na osnovu svog angažmana u aktivnostima pokreta. To znači da se njihov kredibilitet ne zasniva više samo na poznatosti stečenoj pre pridruživanja pokretu, već on nastavlja da se gradi kroz aktivnosti unutar pokreta. Naravno, to ne znači da one poznate ličnosti koje ne stupaju u pokret kativistički – već pre svega podržavački, ne mogu imati pozitivan efekat na privlačenje pažnje. To samo znači da je aktivnije učešće, a ne samo podrška poznatih, u javnosti cenjenija utoliko što se to smatra kompletnim izlaskom iz zone komfora pa čak i ugrožavanjem statusa koji su stekli kroz svoju profesiju (umetnika, književnika i drugih).

Da bi se potencijal za društvenu promenu zbog angažmana poznatih uvećavao a ne smanjivao, potrebno je dakle, da se ove ličnosti stave u funkciju po receptu ekološkog pokreta, a ne onako kako je to učinio „1 od 5 miliona“. Ukoliko se ne pojavi neko od političara ili aktivista ko bi na sebe privukao pažnju harizmom i „igranjem cool“, stavljanje poznatih u funkciju društvene i političke promene na pametan i strateški način uz paralelno obezbeđivanje ozbiljne organizacione (infra)strukture, ostaje, za sada, jedna od najučinkovitijih opcija za društvene aktere koji nastoje da privuku dodatnu pažnju na svoje aktivnosti i time utiču na povećanje izvesnosti progresivne društvene i političke promene.

Na kraju, treba napomenuti i da su opasnosti od aktivističkog delovanja poznatih, poput simplifikacije ili vulgarizacije diskursa pokreta, izbegnute kada je reč o dva od tri pokreta u kojima je detektovana uloga poznatih. U ova dva slučaja poznati su ili sami učestvovali u kreiranju diskursa pokreta (kao u slučaju „1 od 5 miliona“) ili su ga dostojno reprodukovali (kao

u slučaju ekološkog pokreta). U oba slučaja, presudno je bilo to što su poznate ličnosti koje su se uključile u društveni aktivizam mahom bile dostojne tog angažmana. Način na koji se može doći do svrsishodnog učešća poznatih u aktivističkim grupama, koje će dostojno reprodukovati ili čak unapređivati diskurs pokreta, između ostalog uključuje obraćanje pažnje na to ko se među poznatima uključuje i angažuje. U Srbiji se među glumcima ili muzičarima mogu naći istinski intelektualci i intelektualke, kao i oni čiji nivo obrazovanja, opšte kulture ili drugog specifičnog znanja sprečava banalizaciju ili depolitizaciju diskursa. U oba pokreta, „1 od 5 miliona“ i Ekološkom pokretu, u kojima je angažman poznatih detektovan u poslednjih pet godina, poznate ličnosti bile su dorasle zadatku, pa čak i više od toga.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
316.4(497.11)

БАЛУНОВИЋ, Филип, 1987-

Na šta mislimo kada kažemo ---. Aktivizam poznatih u vreme ekonomije pažnje : slučaj Srbije / Filip Balunović. - Beograd : Univerzitet, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 2022 (Novi Sad : Sajnos). - 13 str. ; 18 cm. - (Edicija Trg)

Tiraž 100. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86-82324-03-4

а) Друштвени покрети-- Србија б) Алтернативни друштвени покрети-- Србија

COBISS.SR-ID 65290761

